

УДК: 631.1.017.3:334.722

Лисенко В.В., к.е.н., доцент, (Lysenko_veronika@mail.ru) ©
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглянуто сучасні тенденції розвитку сільськогосподарського підприємництва. Проаналізовано динаміку випуску сільськогосподарської продукції всіма категоріями господарювання, обсяги державної підтримки сільськогосподарським підприємствам. Визначено ряд позитивних змін у забезпеченні продовольчої безпеки країни і області. Підкреслено ряд актуальних проблем, з якими стикаються представники агробізнесу, а також шляхи їх вирішення.

Ключові слова: підприємництво, сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, господарства населення, аграрний ринок, державна підтримка.

Постановка проблеми. В сучасних економічних умовах підвищення якості життя населення неможливо уявити без розвитку вільного підприємництва. В усіх країнах з ринково орієнтованою економікою малий і середній бізнес відіграє надзвичайно важливу роль. За допомогою розвитку цього сектора економіки вирішуються такі важливі соціальні задачі, як зниження безробіття, підвищення зайнятості населення тощо. Безпосередньо завдяки малому бізнесу формується середній клас, який є гарантією економічної і політичної стабільності в державі.

Сільське господарство – це не тільки галузь, що забезпечує суспільство продуктами харчування, але це ще і елемент особливого життєвого простору громадян. Воно визначає умови життя на селі, є гарантом функціонування, це середовище, де збереглися народні традиції, основи духовності та моральності. Це також є передумовою, яка призводить до необхідності підтримки цієї галузі не тільки через субсидування виробництва, а і через збереження місцевості і природного середовища, ландшафту, екології, закріплення населення в історичних місцях проживання, підтримка традиційного способу життя. Соціальна держава можлива лише у випадку, коли країна має міцного селянина. Тому проблеми розвитку сільськогосподарського підприємництва в сучасних умовах є дуже актуальними і потребують подальших наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна криза, яка останнім часом супроводжує вітчизняну економіку, вимагає об'єднати зусилля науковців, представників влади і бізнесу всіх рівнів задля вирішення спільних проблем у розвитку агробізнесу.

Відомий вітчизняний вчений Ю.Е. Губені пропонує перепрофілювати увагу із сільськогосподарського виробництва на аграрний ринок,

підприємницьке середовище агробізнесу. Для створення сприятливого підприємницького середовища потрібна підтримка агробізнесу, а саме: пільгове оподаткування, полегшення доступу до кредитних ресурсів, підтримка технічного прогресу і сприяння розвитку сільських територій, інтеграція учасників агробізнесу, страхування ризиків і надання гарантій [1, с.38].

На думку Лисенко К.О., система господарювання формується під впливом двох груп факторів: тих, що забезпечують збереження існуючого стану системи (факторів функціонування), і тих, що забезпечують її розвиток, досягнення визначених цілей (факторів розвитку). До факторів функціонування і розвитку підприємницької діяльності в системі агробізнесу слід включити такі системні компоненти: спеціалізація, кооперація, інтеграція, концентрація, інтенсивність, управління, техніка і технологія. У свою чергу, системні компоненти перебувають у діалектичній взаємодії із системоутворюючими складовими: природними, біологічними, політичними, науково-технічними, соціально-демографічними, організаційно-правовими, економічними [2, с. 82].

Останнім часом в нашій країні розвитку малого і середнього підприємництва приділяється особлива увага. Прийнято цілий ряд важливих державних рішень в тому числі з удосконалення законодавчої бази в цій сфері. Важливим кроком було прийняття Закону України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» від 21 грудня 2000 року № 2157-III [3]. Метою Програми є створення належних умов для реалізації конституційного права на підприємницьку діяльність, а також підвищення добробуту громадян України шляхом залучення широких верств населення до такої діяльності. Також прийнято Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22 березня 2012 року № 4618-VI, який визначає правові та економічні засади державної політики у сфері підтримки та розвитку малого та середнього підприємництва [4]. Затверджено постанову Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва», № N-510 від 21 травня 2009 року [5]. Цей Порядок визначає процедуру реєстрації комерційних і некомерційних організацій, незалежно від форми власності, які провадять діяльність, спрямовану на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва, що виникають у процесі організації і провадження підприємницької діяльності як об'єктів інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва (бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, технопарки, фонди підтримки підприємництва, фінансові установи, інноваційні та інвестиційні фонди і компанії, консультаційні центри, об'єднання підприємців та інші організації). Також Наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 2 липня 2009 року, № 112 «Про затвердження форм документів, необхідних для реєстрації організацій як об'єктів інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва» затверджено форму заяви для проведення реєстрації організації як об'єкта інфраструктури підтримки малого та

середнього підприємництва; форму Свідоцтва про реєстрацію організації як об'єкта інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва; форму реєстру об'єктів інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва; форму книги реєстрації документів, що подаються організаціями для реєстрації їх як об'єктів інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва [6].

Мета статті. Дослідити сучасний стан розвитку сільськогосподарського підприємництва, окреслити проблемні питання і шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. У 2012 році в структурі валового внутрішнього продукту України сільське господарство займало близько 7,9%, більше 16% національного доходу України, частка робочої сили зайнятої в сільському господарстві – 17,6%, було експортовано – 13,4% продукції рослинництва.

У Харківській області в 2012 році питома вага сільського населення становила 19,9%, нараховувалося 537 сільськогосподарських підприємств, їх чисельність збільшилася порівняно з 2011 роком на 12 %. Середньорічна чисельність працівників у сільськогосподарських підприємствах в 2012 році склала 25886 осіб, що на 2,3% більше ніж в 2011 році. У той час кількість фермерських господарств становила 1007, що на 2,8% більше ніж у 2011 році, середньорічна чисельність працівників у фермерських господарствах склала 4255 осіб, що на 0,6% більше аналогічного показника у 2011 році. Обсяг продукції сільського господарства всіх сільськогосподарських виробників в динаміці представлено у таблиці 1.

За період, що аналізується, можна відмітити, що у 2005, 2011 роках спостерігається зростання обсягу сільськогосподарського виробництва в Харківській області. Разом з тим, обсяги сільськогосподарського виробництва в 2012 р. порівняно з 2011 р. скоротилися приблизно на 8%, і ці показники все ще нижче рівня 1990 р. (на 22%). Негативні тенденції в агропромисловому комплексі в 2012 році обумовлені падінням виробництва на 10% у рослинництві і на 2% у тваринництві в порівнянні з 2011 роком. Найбільша питома вага в 2012 році в сільськогосподарському виробництві Харківської області належить сільськогосподарським підприємствам – 51,9% (у т.ч. рослинництво – 55,1%, тваринництво – 42,6%), в той час як господарства населення займають – 48,1% (в т.ч. рослинництво – 44,9%, тваринництво – 57,4%). Приблизно з 2000 року спостерігається стабільна питома вага і збільшення значення господарств населення в забезпеченні продовольчої безпеки області.

Важливою умовою зростання виробництва сільськогосподарської продукції, а також забезпечення продовольчої безпеки в країні є державне регулювання аграрної сфери економіки. Ми погоджуємося з тим, що при здійсненні державного управління влада не використовує стабільні, прозорі і зрозумілі правила для суб'єктів підприємницької діяльності, що, відповідно, демотивує бажання займатися власним бізнесом. Так, сьогодні важко обійтися без державної фінансової підтримки, але більшої шкоди завдає надмірне втручання і перепони, що створює влада для агробізнесу.

Сільське господарство – це стратегічна галузь економіки і в більшості країн світу вона є не прибутковою, а дотаційною. Розвинуті країни вже давно зрозуміли, що продуктивні сили села не можуть ефективно розвиватися тільки на основі ринкових відносин.

Таблиця 1

Випуск продукції в сільському господарстві Харківської області*

(у постійних цінах 2010 року; млн.грн.)

	1990 р.		1995 р.		2000 р.		2005 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.	
	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%	млн. грн	%
Господарства всіх категорій														
Усього	15632,8	100	10208,8	100	8730,0	100	11206,1	100	8946,1	100	13270,6	100	12198,8	100
Продукція рослинництва	8351,0	100	6614,1	100	5982,9	100	8006,7	100	5709,5	100	9999,3	100	8999,3	100
Продукція тваринництва	7281,8	100	3594,7	100	2747,1	100	3199,4	100	3236,6	100	3271,3	100	3199,5	100
Сільськогосподарські підприємства														
Усього	12404,4	79,3	6255,7	61,3	3929,8	45,0	5206,1	46,5	4586,5	51,3	7293,5	55,0	6325,1	51,9
Продукція рослинництва	7246,3	86,8	4389,3	66,4	3085,7	51,6	4029,8	50,3	3204,0	56,1	5896,5	59,0	4960,9	55,1
Продукція тваринництва	5158,1	70,8	1866,4	51,9	844,1	30,7	1176,3	36,8	1382,5	42,7	1397,0	42,7	1364,2	42,6
в тому числі фермерські господарства														
Усього	73,6	0,7	168,7	1,9	522,8	4,7	435,5	4,9	868,4	6,6	826,8	6,8
Продукція рослинництва	66,0	1,0	159,6	2,7	497,5	6,2	409,9	7,2	844,0	8,4	794,9	8,8
Продукція тваринництва	7,6	0,2	9,1	0,3	25,3	0,8	25,6	0,8	24,4	0,8	31,9	1,0
Господарства населення														
Усього	3228,4	20,7	3953,1	38,7	4800,2	55,0	6000,0	53,5	4359,6	48,7	5977,1	45,0	5873,7	48,1
Продукція рослинництва	1104,7	13,2	2224,8	33,6	2897,2	48,4	3976,9	49,7	2505,5	43,9	4102,8	41,0	4038,4	44,9
Продукція тваринництва	2123,7	29,2	1728,3	48,1	1903,0	69,3	2023,1	63,2	1854,1	57,3	1874,3	57,3	1835,3	57,4

*Джерело: Статистичний збірник «Сільське господарство Харківської області» за 2012 рік

Ніколи і ніде модернізація не відбувалася без вирішальної участі держави, тому більшість розвинутих країн світу не погоджуються на скорочення державної підтримки своєму сільському господарству, розуміючи, що інакше втратять конкурентні переваги на продовольчих ринках. Динаміка державної підтримки сільськогосподарських підприємств наведена у таблиці 2.

Таблиця 2

Державна підтримка сільськогосподарських підприємств 2007-2012 рр.*

Показники	роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Україна						
Державна підтримка усього, млн грн	3527,1	5306,7	2775,2	4379,4	4039,8	6459,6
на 1 га с-г угідь, грн	211	292	152	237	219	349
Харківська область						
Державна підтримка усього, млн грн	147,0	248,5	169,2	235,0	305,7	476,2
на 1 га с-г угідь, грн	135	206	140	202	249	395

*Джерело: Статистична звітність за формою №50 сг по Україні та Харківській області.

Сума державної підтримки у 2012 році порівняно з 2007 роком зросла по Україні на 50,4% (або у 2 рази), по Харківській області на 68,5% (або у 3,2 рази). З розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь розмір державної підтримки за 2007-2012 рр. по Україні зріс на 39,5% (або в 1,65 рази), по Харківській області – на 65,8% (або в 2,93 рази).

Незважаючи на деякі позитивні моменти розвитку сільського господарства, в країні все ще є ряд проблем з відродження галузі. Однією з них є технічна оснащеність сільського господарства. Заходи щодо вирішення приймаються, але вони малоефективні. Велика кількість сільськогосподарських підприємств країни користується імпортною технікою, а це в свою чергу передбачає ряд проблем, пов'язаних з тим, що не всі люди, задіяні в сільському господарстві, мають достатні знання і навички роботи з такою технікою, і взагалі технічна і технологічна модернізація сільського господарства України передбачає наявність висококваліфікованих кадрів. Недостатній рівень розвитку людського капіталу в АПК особливо наочно проявляється у невідповідності якості і структури кадрового потенціалу інноваційним потребам:

- поряд з розвитком техніки і технології необхідні суттєві зміни в напрямках підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів;
- сільські кадри старіють, посилюється дефіцит спеціалістів (менше 14% підприємств забезпечені фахівцями з вищою освітою) [7];
- не розвинута інституційне середовище інноваційного розвитку агропромислового комплексу, що, наприклад, проявляється в недостатньому розвитку консультаційних і науково-дослідних інститутів.

Слід виділити ряд проблем в сфері малого і середнього підприємництва: низька доступність фінансових ресурсів; адміністративний тиск і бюрократичні бар'єри; недосконалість податкового законодавства; складності з наданням землі і об'єктів нерухомості; недостатня інформаційна підтримка; кадровий дефіцит.

Малий інноваційний бізнес, окрім вищеперелічених труднощів, також відчуває специфічні складності, характерні для цієї сфери. Головним чином, відсутність власної дослідно-експериментальної і дослідницької бази,

економічних механізмів ведення результатів інтелектуальної діяльності в господарський обіг, нестача висококваліфікованих менеджерів, здатних вести інноваційні проекти, технологічні і специфічні ринкові ризики.

На наш погляд, основних гальмом для розвитку агробізнесу в Україні є недостатнє фінансове забезпечення. З розвитком кризи ця проблема серйозно загострилася. На багатьох підприємствах збільшилася заборгованість за кредитами, орендними платежами, заробітною платою. Банківське кредитування для малих підприємств стало майже недоступним внаслідок високих ставок за банківськими кредитами.

В умовах кризи серйозною проблемою для малого бізнесу стало падіння споживчого попиту. Продукція більшості малих підприємств в ряді випадків виявилася незатребуваною, внаслідок чого відбулося зниження обігу.

Задача забезпечення стійкого попиту на продукцію і послуги малих підприємств серйозно ускладнює те, що малі підприємства в основній масі по справжньому не вбудовані у виробничий ланцюг крупних підприємств. Це гальмує процес їх інтеграції в різні галузі вітчизняної промисловості.

Податкове навантаження на малий бізнес в Україні залишається високим. В цілому, українській податковій системі притаманна нестабільність, складність і неоднозначність нормативної бази і процедур оподаткування. Часті зміни податкового законодавства стають причиною збільшення затрат на ведення бухгалтерського і податкового обліку.

Окрім цього, в сучасній українській податковій системі так само переважає фіскальна направленість при значному зниженні регулюючої функції. Недостатньо використовуються податкові механізми, направлені на стимулювання інвестиційної та інноваційної активності підприємництва, розширення виробництва.

Висновки. Перерахувавши всі актуальні завдання, які ставить перед собою суспільство, в напрямку поширення підприємництва, можна виділити шляхи щодо їх найбільш реального вирішення. На наш погляд, найголовнішою проблемою є психологічне налаштування суспільства і держави на необхідність підприємництва як елемента економічного і соціального захисту населення на селі. Наступним кроком у сприянні розвитку підприємництва має бути проста, прозора і зрозуміла законодавча база. Ще одним з пріоритетних напрямків політики і економіки повинна бути підтримка підприємництва і розвиток конкуренції, формування ринкових відносин, оскільки малі і середні підприємства є основою стійкого економічного і політичного розвитку держави.

Література

1. Губені Ю.Е. Агробізнес у системі організації сільського господарства / Ю.Е. Губені // Економіка АПК. – 2009. – №7. – С.34-38
2. Лисенко К.О. Особливості розвитку підприємництва аграрного сектору в ринкових умовах / К.О. Лисенко // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2011. – № 2(38). –

С. 77-82. – Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/38/11kosru.pdf>.

3. Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» від 21 грудня 2000 року N 2157-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.

4. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22 березня 2012 року № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

5. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва», № N-510 від 21 травня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/510-2009-%D0%BF>.

6. Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва «Про затвердження форм документів, необхідних для реєстрації організацій як об'єктів інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва» N 112 від 2 липня 2009 року, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0695-09>.

7. Статистичний збірник «Праця України у 2012 році» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm.

Аннотация

Рассмотрено современные тенденции развития сельскохозяйственного предпринимательства. Проанализировано динамику выпуска сельскохозяйственной продукции всеми категориями хозяйствования, объёмы государственной поддержки сельскохозяйственным предприятиям. Определён ряд позитивных перемен в обеспечении продовольственной безопасности страны и области. Подчеркнуто ряд актуальных проблем с которыми сталкиваются представители агробизнеса, а также пути их решения.

Ключевые слова: *предпринимательство, сельскохозяйственные предприятия, фермерские хозяйства, хозяйства населения, аграрный рынок, государственная поддержка.*

Summary

Discussed current trends of agricultural entrepreneurship. Analyzed the dynamics of the agricultural output of all types of management, the amount of state support for agricultural enterprises. Identified a number of positive changes in the food security of the country and the region. Highlighted a number of pressing problems faced by agribusiness, as well as their solutions.

Key words: *entrepreneurship, agricultural enterprises, farms, private household, agricultural market, government support.*

Рецензент – д.е.н., професор Шульський М.Г.